

İNSAN FİĞÜRLÜ BİZANS SIRLI SERAMİK REPERTUVARINA YENİ BİR ÖRNEK

Lale DOĞER*

İzmir Arkeoloji Müzesi Pişmiş Toprak Kaplar Seksiyonu deposunda bulunan bir grup sualtı buluntusu Bizans sırlı seramikleri arasında 12413 envanter numaralı bir çanak, tüm iç yüzeyi dolduracak şekilde serbest düzende konumlanmış insan figürlü bezemesi ile dikkat çekmektedir (Res.1). Toplu olarak müsadere yoluyla müzeye girmiş 166 adetlik grup içindeki bu seramiğin, geliş yeri ve tarihi belli olmayıp, 1988 yılında envantere geçirilmiştir.

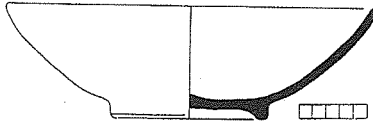
Dört parça halinde birleştirilmiş çanağın, iç yüzeyi ağız kenarı ile dış yüzeyi kalker ve küçük deniz canlılarının fosilleri ile kaplıdır. Açık kırmızımsı-kahverengi hamurlu çanak, krem-beyaz renk astarlıdır. Ancak sualtı şartlarında astar yapısı kısmen, sır ise tamamen aşınmış ve değişmiştir. Ağız çapı 0.265 m., taban çapı 0.110 m., yüksekliği ise 0.081 m. olan çanak, dik, kalın alçak kaide, merkezde dış büyü orta derinlikte yayvan gövde, basit ağız kenarı ve hafif içe yuvarlatılmış dudaka sahiptir.

İç yüzeyde hamurun yer yer aşınmış olması bezemeyi etkilemişse de, tamamen yok olmadan tespiti mümkün olmuştur (Şek.1).

Çanağın merkezinde ayakta sola doğru profilden resmedilmiş figür, sol elinde yay, sağ elinde iki adet ok bulunan, üzerine zırh ile kalçaları hizasında pliseli etek giymiş bir savaşçıdır. Başında, üst kısmı çok aşındığı için belirlenemeyen, yukarı doğru daralan miğfere benzer yüksek bir başlık vardır. Başlığın kenarları çift konturla belirlenmiş, içi metal görünümü veren gayrimuntazam yarı daire şekillerle doldurulmuştur.

* Yard. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

Figürün yüz profilinde, iri küt burun, abartılı çizilmiş dudaklarla açık ağız, çıkıntılı bir çene, çift konturlu virgül biçimli göz yer almaktadır. Çenede, boyun kısmına kadar uzanan kıvrıkcık sakal bulunmaktadır. Dalgalı uzun saçları öne ve arkaya uçuşur gibidir.

Şek.1- İzmir Arkeoloji Müzesi 12413 envanter numaralı çanakta savaşçı figürü.

Profilden verilmiş vücutta iki kol birbirleriyle orantısız ölçülerde çizilmiştir. Oldukça kısa, el detayları verilmemiş sol kolda, biri kol üzerinde diğeri parmak ucuna yerleştirilmiş iki adet ok bulunmaktadır. Sol kol dirsekten bükülü vaziyette, abartılı uzunluktadır. El oku tutmaktadır ve bileğinde muhtemelen bir bileklik vardır. Bacaklar ve uçları sivri sonlanan ayaklar sadece konturlardan ibaret olup, detaylandırılmamışlardır.

Figürün bacak arasından oval dipli ve aşağı doğru genişleyen bir nesne sarkmaktadır. Nesnenin üst kısmında ise iki taraflı yerleştirilmiş iç içe yarı daireler görülmektedir. Figürün sol tarafında, kol ile kalça arasındaki dış bükey çizgi bu nesne ile birlikte değerlendirildiğinde, bunun ok kuburu olması muhtemel görülmektedir. Beş adet ok ise, sol kolun dirsek ucundan itibaren yelpaze şeklinde dağıtılmıştır. Oklar farklı boyutlarda olup uçlarda, üçgen kesitli madeni ok uçlarını temsilen düzensiz daireler, dip kısımlarında ise okların dengesini sağlayan tüyler yer almıştır.

İnsan Figürlü Bizans Sırlı...

Geriye uçuşan saçları, sol kol ile sağ bacak ve ayağın pozisyonu figürün hareket halinde olduğu izlenimini vermektedir. Figürün etrafı, birbirini keser şekilde köşeli çizilmiş düzensiz taramalarla dolgulanarak çevre imajı verilmiştir.

Şek.2- İstanbul buluntusu baskı teknikli seramik parçasında avcı figürü (Wallis 1907'den).

Şek.3- Korinthos buluntusu insan başı şeklinde plastik süsleme (Corinth XI. Pl. VIII.b).

Bezeme unsuru olarak insan figürlerinin yer aldığı Bizans sırlı seramikleri, en az örneğe sahip grubu oluştururlar. Bu durum araştırmacılar tarafından çeşitli yayınlarda belirtmekle birlikte¹, mevcut buluntular incelendiğinde sayıları az da olsa

¹ Rice 1930, 64; Ksingopoulos 1933, 289; Parman 1989, 280.

10. yüzyıl ortası ile 15. yüzyılın ilk yarısı arasındaki döneme tarihlenen hemen her teknikteki seramiklerde insan figürlerinin bezeme unsuru olarak kullanılmış olduğu görülür. Bu figürler; Düz Sırlı Seramikler (kahverengi sırlı, baskı teknikli, plastik figürlü dekorasyonlu), Boya Bezekli Seramikler (sıraltı çok renkli, plastik dekorasyonlu yeşil ve kahverengi boyalı, kırmızı benek boyalı) ile Sgraffito, Rölyefli-Sgraffito, Kazıma-Sgraffito, Geniş Oyma teknikli seramiklerde izlenmektedir. Bezeme, kahverengi sırlı, plastik dekorasyonlu seramikler ile plastik dekorasyonlu yeşil ve kahverengi boyalı seramiklerde dış yüzeyde, diğer teknikli seramiklerde birkaç istisna dışında kapların iç yüzeyinde yer almaktadır.

Çoğunlukla tabak, çanak, kase ve küçük boyutlu sığ kaplarla fincanların iç yüzeylerinde merkezde; cepheden veya profilden portreler, yine aynı pozisyonlarda ayakta ve bağdaş kurmuş durumda günlük kıyafetleri ile resmedilmiş kadın ve erkek figürleri, savaş giysileri ve aletleri ile tek savaşçı figürleri, en fazla üç kişilik savaş sahneleri, barış zamanı çeşitli eğlencelerle uğraşan savaşçılar (top oynayanlar, müzik aleti çalanlar, avlananlar, ticaret yapanlar), akrobatlar, müzisyenler, aşk sahneleri, süvari olarak ejder veya yılanla mücadele ederken tasvir edilmiş St. Georgios veya St. Demetrios, yazılı ve sözlü edebiyata geçmiş halk kahramanı Digenis Akritas Destanı'ndan çeşitli sahneler, çok az olarak da, Hıristiyan ikonografisinden tasvirler (Çarmıh sahnesi) görülmektedir.

Bizans İmparatorluğu sınırları içindeki pek çok merkezden örnekler mevcut olup sayı bakımından en çok buluntuyu Korinthos kazıları vermiştir. İstanbul'da Saraçhane, Büyük Saray, Yeni Postane kazıları, İznik Tiyatro kazıları, Daskyleion², Selçuk-Ayasuluk St. Jean Kilisesi, Sart kazıları³, Bergama, Beşiktepe, Selanik Hippodrom, Atina Agora kazıları, Olynthos, Sparta kazıları, Khersonessos, Antakya St. Simeon, Filistin Atlit ve Kıbrıs kazılarından buluntular; klasik üslupta, Bizans resmi üslubunda, İslam sanatı etkisinde (İran, Mısır, Suriye) ve Latin etkisinde yukarıda verilen konular çerçevesinde artistik değerleri çeşitlilik gösteren örnekler sunmaktadırlar.

Bizans sırlı seramikleri kronolojisi içinde en erken tarihli tekniklerden biri olan Düz Sırlı Seramikler içinde kahverengi sırlı pişirme kapları⁴ üzerinde, genellikle sakallı, gözleri kazıma tekniği ile düğme şeklinde biçimlendirilmiş, basık burunlu, geniş ağızlı, başlarında ucu sivri külah biçiminde başlıkları olan cin veya cüce benzeri erkek figürleri kabın dış gövdesinde veya kulplarda kabartma şeklinde yer alırlar. Buluntuların çoğu parçalar halindedir ve genellikle figürlerin başları korunmuştur.

² Henüz yayınlanmadı.

³ Işınal saçları bulunan baş figüründen ibaret bir parçadır. Bkz. Scott-Kamilli 1981, 685.

⁴ Kaba kırmızı hamurlu gövde kalın renksiz kurşun esaslı sır ile kaplanır. Fırınlamadan sonra kap koyu kahverengi renk alır. 7. yüzyıl sonlarından -13. yüzyıl başlarına kadar görülürler.

Bazı büyük parçalarda ise davul ve düdük benzeri alet çalan sivri başlıklı sakallı figürler, akrobatlar, ejderle mücadele eden savaşçı konuları görülmektedir⁵. Örneklerin çoğu Korinthos ve Atina'dan gelmekte olup, aynı tip sivri başlıklara Roma Dönemi'ne tarihlenen mangal kulplarında yer alan pişmiş topraktan sakallı figürlerin başlarında rastlanmaktadır⁶.

Baskı teknikli kapların iç yüzeyinde merkezde yer alan insan figürlerinin tekniği alçak kabartma olup, bunlarla ilgili çok sayıda örnek bulunmaktadır⁷. Kaliteli işçilik sunan bu teknikteki seramiklerde konular ve üsluplar çeşitlilik göstermektedir. Cepheden resmedilmiş uzun etek giymiş kadın figürü⁸, oturan çıplak bir kadın⁹, elinde mızrağı ile av peşinde erkek figürü¹⁰ (Şek.2) mızrağı ile koşan savaşçı¹¹, yine elinde mızrağı ile profilden resmedilmiş binici figürleri¹² görülmektedir. Kadın figürleri klasik karakterli olarak tanımlanırken T. Rice riskli de olsa bu parçaların bazı antika meraklısı Bizanslılar tarafından yapıldığını önermektedir¹³. Korinthos buluntusu bir kapta yer alan binici figürü ise Ch. Morgan tarafından çizim ve konu bakımından kesinlikle İran kaynaklı olarak belirtilmektedir¹⁴. Buluntuların çoğu İstanbul ve Korinthos'dan olup 9.-11. yüzyıllara tarihlenmektedirler.

İstanbul ve Korinthos'tan parçalardan oluşan küçük bir grupla temsil edilen beyaz hamurlu "plastik dekorasyonlu" pişirme kaplarında da sakallı veya sakalsız, kazıma ile yapılmış düğme gözlere sahip, düz burunlu, düz gövdeli, ince kollu, başlarında sivri uçlu konik başlıkları olan figürler 10.-11. yüzyıla tarihlendirilirler¹⁵ (Şek.3). Bunlar arasından kapak tutamağı olarak yapılmış ellerini başının üzerine kenetlemiş, saç örgüsü arkasına sarkmış bir figür nadir örneklerden birini oluşturmaktadır¹⁶. Bu figürlerde gözler içiçe halkalar şeklinde belirlenmiş, başlıklar ve sakallar dalgalı veya paralel çizgilerle şekillendirilmişlerdir.

⁵ Örnekler için bkz. Corinth XI, 38 ve pl. II A, c, f, e ; pl. I a, no. 12; Notopoulos 1964, pl. 22 (6).

⁶ Örnek için bkz. T. Wiegand- H. Snader , *Priene*, Berlin 1904, 463, abb. 569, No. 221.

⁷ Rice 1930,64.

⁸ Örnek için bkz. Corinth XI, 47, fig. 32 i, no. 138.

⁹ Örnek için bkz. Stevenson 1947, pl. 22 (17); Rice 1930, pl. XI e.

¹⁰ Örnek için bkz. Wallis 1907, pl. III, fig. 4.

¹¹ Örnek için bkz. Corinth XI, 47, fig. 32 m, no. 82.

¹² Örnek için bkz. Corinth XI, fig. 32 k, no. 133.

¹³ Rice 1930, 113; Stevenson 1947, 43 ve 59.

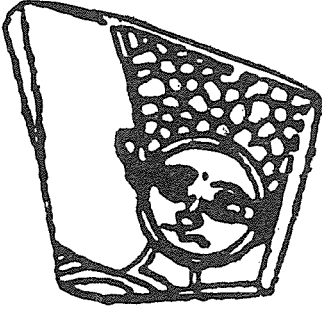
¹⁴ Corinth XI, 46.

¹⁵ Bu seramikler stil ve konu olarak kahverengi sırlı seramiklerin en yakın benzerleridir. Bkz. Corinth XI, 50 ve 40, örnekler için. pl. VIII, a-d, f ; no. 157, 152, 158, 154.

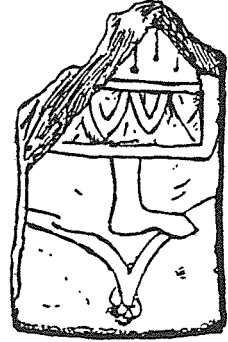
¹⁶ Örnek için bkz. Corinth XI, pl. VIII o, no. 162.

Şek.4- Korinthos buluntusu sgraffito seramik parçasında savaşçı figürü (Corinth XI, Pl. XLIII.g).

Şek.5- Arnautluk, Durres Müzesi'ndeki sgraffito seramik parçasında savaşçı figürü (Hoti 1989'dan).

Şek.6- İstanbul buluntusu sgraffito seramik parçası (Wallis 1907'den).

Yaklaşık 1000 yılları civarına tarihlenen sıraltı çok renkli (polikrom) çinilerde Meryem ve Çocuk İsa, St. Teodora, St. Nikolas, St. İgnatius gibi aziz tasvirleri¹⁷ görülmekle birlikte, bu teknikli seramiklerde insan figürlerine nadir olarak rastlanmaktadır. Bu örneklerden biri Korinthos'ta bulunmuş olan bir tabak parçasında yer almaktadır. Tabağın iç yüzeyinde cepheden resmedilmiş erkek figürünün bazı öğeleri, aynı teknikli başka parçalarda görülen Kufi yazı taklidi süsleme ve İran

¹⁷ Örnekler için bkz. Rice 1964, 490-491, no. 598-602 ; Rice 1930, ön sayfa resmi.

kaynaklı hayvan mücadele sahnelerinde olduğu gibi İslam etkili olarak değerlendirilmektedir¹⁸.

Şek.7- Kıbrıs buluntusu seramikte insan figürü (J.du Plat-Megaw 1951'den).

Şek.8- Kıbrıs Enkomi buluntusu sgraffito seramik (Papanikola-Bakırtzıs 1989'dan).

İstanbul Büyük Saray kazılarında bulunan ve 10.-12. yüzyıla tarihlendirilmiş bir küçük parçada da siyah renk ile çizilmiş bir at ve binicisi resmedilmiştir. Adamın tuniğinin alt kısmı ve bacakları ile koşum durumundaki atın önden bir kısmı görülmektedir¹⁹.

Korinthos'un yerel üretimi olan en erken tarihli yeşil ve kahverengi boyalı seramiklerin içinde bulunan bazı pişirme kapları, form ve dekorasyon olarak kahverengi sırlı seramiklere benzer stil göstermektedirler. Bunlardan bir örnekte, sivri başlıklı adamın trompet çalmakta olduğu, bir başka sakallı adamın ise akrobatlık yaptığı izlenmektedir²⁰.

Kırmızı benek boyalı seramiklerde insan figürleri enderdir ve çoğu parçalar halindedir. Cepheden verilmiş ünük bir başlığı olan insan başı, zırhları içinde bir savaşı resmedilmiş parçalar ile başı açık, kısa sık bukleli saçlı, kolları omuzlarda

¹⁸ Örnek için bkz. Corinth XI, 92, pl. XVI b, no. 369.

¹⁹ Örnek için bkz. Stevenson 1947, pl. 17 (19).

²⁰ Örnek için bkz. Corinth XI, 74, fig. 53 a, no. 429.

şişirilmiş, bele oturan elbisesi ile erkek figürü bu grup içinde karşılaşılan örneklerdir²¹.

Sgraffito seramiklerde ise insan figürlerine en erken 12. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bazı düğme dipli ve geniş konik gövdeli fincanlar ile tabakların iç yüzeylerinde rastlanmaktadır. Bunlar, çoğu karikatür formunda çizilmiş ancak bireysel ifadelerle sahip cepheden portrelerdir ve çoğunlukla kaş hatları burunla birleşmektedir. Yayınlanmış örnekler Korinthos kazısından olup²², kısmen benzer örnekler 13.- 14. yüzyılın ikinci yarısına ait Kıbrıs'tan kahverengi ve yeşil boyalı sgraffito kaplarda rastlanmaktadır²³. Korinthos'un yerel sgraffito kaplarının en erken tarihlisi (12. yüzyıl ilk yarısı) olan İki Renkli Stil'deki bir parçada ise kabın iç yüzeyinde, elinde kalkan veya gürz bulunan balık pulu gibi desenli zırh giymiş bir savaşçı görülmektedir. Yüzünde yanaklar ve çene etrafında kısa sakalları olan bir benzeri yine Korinthos'tan ele geçmiştir²⁴. Korinthos'tan erken tarihli bir kadehin iç yüzeyinde İsa'nın yaşamından Çarmıh Sahnesi'nin resmedildiği çok ender bir parça da bulunmuştur²⁵. Kabın merkezinde cepheden resmedilmiş Çarmıh Sahnesi'nde gövde ve kolların üst kısmı ve çene korunmuştur.

12. yüzyılın ilk çeyreği içine tarihlenebilen Korinthos'tan Rölyefli-Sgraffito tabak parçasının iç yüzeyinde yer alan çıplak bir insan figürünün ise, elini başına dayamış vaziyette üzüntülü duruşu ve yanındaki selvi ağacı ile Cennet'ten Kovulan Adem'in matemini tasvir ettiği sanılmaktadır²⁶. 12. yüzyıl ortalarında ise sgraffito seramiklerin bezemesinde yer alan bitkisel süsleme ve hayvan figürlerinde özellikle İran kaynaklı temaların üstünlüğü hissedilmesine rağmen insan tasvirlerinde bu etkinin hemen hemen görülmediği belirtilir²⁷. Yine Korinthos'tan sgraffito bir tabak parçasının iç yüzeyinde yer alan at ve binicisi tasvirinde, at ve adamın kostümü ile çizim üslubu kesinlikle İran karakteri gösteriyorsa da, konu yılan veya ejderi öldüren St. George veya St. Demetrios'a izafe edilmektedir²⁸. Bu istisna örnek dışında, 12. yüzyıl ortalarından itibaren figürlerde yeni ve ilginç bir dizayn unsuru olan Bizanslı

²¹ Örnekler için bkz. Corinth XI, 95 ; 93, fig. 69 b, no. 662; pl. XXVIII m, no. 702.

²² Örnekler için bkz. Corinth XI, 126, fig. 101 f, g ; no. 1094, 1095; pl. XLI k, no. 1048.

²³ Örnekler için bkz. Taylor- Megaw. 1951, tab. IX, 17, 18, 21.

²⁴ Corinth XI, 124, fig. 100 f, j ; no. 1066, 1067.

²⁵ Bu kompozisyonda saç ve sakal ince şekiller halinde yapılmış, karın adaleleri ve kaburgaların birleşme yerleri kısa köşeli çizgilerle verilmiştir. Bkz. Corinth XI, 126, fig. 101 i, no.1102; Bizans tabaklarında Hristiyan ikonografisine ilişkin temalar çok az görülür. J. Notopoulos 42.nolu dipnot'ta Hristiyan temalı sadece dört tabaktan bahseder. Bkz. Notopoulos 1964.;119.

²⁶ Corinth XI, 146, fig. 120 a, no. 1429.

²⁷ Corinth XI, 131.

²⁸ Corinth XI. 134, fig. 109, no. 1181.

kıyafeti yer almıştır. Muhtemelen St. George'un tasvir edildiği atlı bir savaşçının yer aldığı Khersonessos'dan bir tabak ise Zeuxippos grubuna ait olup Bizanslı çizgilerinde özenli bir işçilik göstermektedir²⁹. Korinthos'tan bir grup seramikte, erkek figürlerinin çoğu sırtlarına düşen uzun lüleli saçları, pliseli tunikleri veya örme zırhlı elbiseleri, başlarında başlık ve miğferleri ile savaşçı tipleridir. Elllerinde kılıç sallamakta ve yuvarlak veya bir ucu sivri oval kalkanlarla kendilerini korumaktadırlar. Ellerde gürz veya altıgen ünik kalkanlar da görülmektedir³⁰ (Şek.4). Ele geçen buluntuların parçalar halinde olması nedeniyle bu figürlerin kostümlerini teşhis etmenin zorluğuna rağmen özellikle iki parçanın önemli olduğu belirtilmektedir. Bunlardan birinde kılıçlı savaşçının pileli tunik üzerine kolsuz deri cüppe, elinde gürz bulunan savaşçının ise kalçaları hizasında piliseli etek "*fustanella*" ile örme zırh giydiği görülmektedir. Burada *fustanella*'nın elbiseden bağımsız olduğu ve tuniğin alt parçası olmadığı belirtilerek, bu karakteristik giysinin günümüz Yunanistan'ında olduğu gibi, 12. yüzyılda da Yunan topraklarında kullanılmış olduğuna değinilmektedir³¹.

Fustanella olarak tanımlanan pilili etek giymiş erkek savaşçı figürleri, M. Alison Frantz ve J. Notopoulos tarafından Digenis Akritas Destanı çerçevesinde sözlü ve yazılı edebiyatla ilişkisi kurularak etraflıca tartışılmakta³² ve piliseli etek giyen savaşçıların Digenis Akritas ile birlikte sınır boylarında çarpışan hareketli gerilla tipi yaya dağ savaşçıları olduğu, kıyafetlerinin de buna uygun olduğu, bazı istisna örnekler dışında imparatorluk ordusundaki süvari askerler gibi zırh ve miğfer giymedikleri belirtilmektedir³³. Dar ceketleri, bacağı saran uzun çorapları ve sivri başlıkları vardır. Korinthos'ta bulunmuş 12. yüzyılın ikinci yarısı veya 13. yüzyılın başına tarihlenen iki tabak parçasında görülen biri kolları kabarık süslü, diğeri uzun pileli etek giymiş başları taçlı kadın figürleri de Amazonlar kraliçesi Maximo olarak yorumlanmaktadır³⁴.

Korinthos'tan ilgi çekici bir örnek de başına kılıç darbesi yiyen bir adam tasviridir. Yüzü cepheden verilmiştir; kaba bir çizim görülmesine rağmen yüzdeki acı refleksi hissedilmektedir³⁵. Yine aynı yerden bazı parçalarda; etrafında kufi yazı taklidi bordüre sahip kabın ortasında iki erkek kılıçları ile çarpışmaktadır. Burada

²⁹ Örnekler için bkz. Megaw 1968, 79, fig. 5 ; Khersonessos'tan stil birliği gösteren ilginç bazı örnekler için bkz. Byzantin Cherson 1991, 187, no. 198; 219, no. 327 ; 220, no. 238.

³⁰ Örnekler için bkz. Corinth XI, pl. XLIII g, h, j, k, m, ; no. 1202, 1277, 1182, 1275, 1221 ; Notopoulos 1964, tab. 22, no. 4.

³¹ Örnekler için bkz. Corinth XI, pl. XLIII j, k ; no. 1182, 1275.

³² Frantz 1941, 9-13; Notopoulos 1964, 108-132.

³³ Notopoulos 1964 , 115.

³⁴ Notopoulos, 1964, 130-132, tab. 22, no. 8.

³⁵ Corinth XI, Pl. XLIII l, no. 1279.

sembolik olarak iyiliğin kötülüğü yenmesi sahnesi canlandırılmıştır³⁶. Elinde uzun saçlı ve sakalsız büyük bir baş tutan zırhlı elbise giymiş bir figür gibi belki Perseus ve Medusa temasını işleyen mitolojik sahneler de görülmektedir³⁷.

Çeşitlilik gösteren insan yüzlerine ait bir başka örnek de Arnavutluk'da Durres Müzesinde bulunmaktadır. İççe iki konsantrik daire şeklinde çizilmiş yüzde tüm uzuvlar ayrıntılı olarak verilmiştir. Üzeri balık pulu gibi desenlenmiş, yukarı doğru genişleyen bir başlık giymiştir³⁸ (Şek.5).

Bizans resim ve mozaik sanatında rastlanmakla birlikte seramik üzerinde çok ender görülen bir figürlü buluntu İstanbul'da ele geçmiştir. Bu tabak parçasında arkadaşlar üzerinde bir insan yer almaktadır. Figürün etek uçları işlemeli elbisesinin bir kısmı ve ayakları görülmektedir³⁹ (Şek.6).

12. yüzyıl sonlarına tarihlenmiş bir Sparta buluntusunda ise profilden resmedilmiş uzun yuvarlak burunlu, düz saçlı, iri gözlü, yuvarlak çeneli, iki eliyle kavradığı flüt benzeri aleti çalan figür ilginç örneklerden birisi olmaktadır⁴⁰.

13. yüzyıla tarihlenen bazı sgraffito teknikli seramiklerdeki insan figürleri ise Selçuklu etkisinde değerlendirilir. Antakya yakınlarında St. Simeon'da bulunmuş bir tabak bu örneklerden birisidir. Türk usulü bağdaş kurarak oturmuş olan figür, desenli şalvar giymiş, başı türbanlı, kolu tirazlıdır ve elinde kadeh tutmaktadır. Tarsus'tan İstanbul'da F. C. Güven koleksiyonuna gelen sgraffito teknikli Anadolu Selçuklu üretimi bir tabak üzerindeki bağdaş kurmuş figür St. Simeon örneğinin paraleli olarak belirtilmektedir⁴¹.

Kıbrıs'ta bulunmuş 13. yüzyıl sonu-14. yüzyıl başlarına tarihlenen bazı seramiklerde de İslam, özellikle Suriye örneklerinin etkisi belirtilmektedir⁴². Sgraffito tekniği ile işlenmiş, kahverengi, yeşil boya beneklerine sahip bir kasede, bir elinde kadeh, bir elinde kılıç olan savaşçı bağdaş kurmuş oturur durumdadır. Kollarının üst kısmı kabarık giysisi bitkisel motiflerle süslenmiştir. Belindeki kuşağında askılık bulunmaktadır. Başında türban gibi ancak üst kısmı dilimli miğfer bulunmaktadır (Şek.7).

³⁶ Corinth XI, 133 ve 284. no. 1190.

³⁷ Örnek için bkz. Corinth XI, 133, pl. XLIII m, no. 1221.

³⁸ Örnek için bkz. Hoti 1989, tab. III, no. 1.

³⁹ Örnek için bkz. Wallis 1907, pl. VII, fig. 17.

⁴⁰ Örnek için bkz. Sanders 1993, fig. 5 (21).

⁴¹ Öney 1971, 102 ; G. Öney bir başka araştırmasında bu seramiği Selçuklu olması muhtemel Bizans seramiği olarak değerlendirmektedir. Bkz. Öney 1983, 96.

⁴² Taylor- Megaw 1951,17, pl. V (9).

Kıbrıs Müzesi'nde bulunan 14. yüzyıla ait bazı kaplarda görülen evli çift tasvirleri ile günlük kıyafetteki kadın figürleri de yoğun kullanılan konulardır⁴³ (Şek.8).

14. yüzyıla tarihlenen cepheden resmedilen, dar bir elbise giymiş muhtemelen bir savaşçıya ait parça Olynthus'ta bulunmuş geç dönem örneklerinden biri olup, Selanik'te ele geçen ve yayınlanmamış, bir elinde kalkan bir elinde balta olan bir savaşçı figürünün benzeri olarak gösterilmektedir⁴⁴.

13.-14. yüzyıllara tarihlenen ve Korucutepe'de fırın malzemeleri ile birlikte ele geçmiş bir kap parçasında yer alan çapraz taramalarla süslenmiş siltüet de muhtemelen insan figürü olarak tanımlanmaktadır⁴⁵.

Sgraffito tekniği ile yapılmış en geç örnekler Selanik Hippodromu'ndaki Geç Bizans dönemi mezarlarından gelen iki tabakta rastlanmaktadır⁴⁶. Bunlar, naif çizgilerle cepheden kollarını iki yana açmış olarak resmedilmiş üçgen gövdeli figürler olarak tanımlanmaktadır.

Ch. Morgan tarafından "Serbest Stil" olarak adlandırılan Kazıma-Sgraffito teknikli seramiklerin alt grubunda yer alan insan figürlerinin en seçkin örnekleri değişik teçhizatları ile verilmiş savaşçı (asker) figürleridir. Bunların yüz tipleri sgraffito kaplardaki figürlere benzemektedir. Cepheden resmedilmiş bazı örnekler kuvvetli ifadeye sahiptirler. Dalgalı bukleler halindeki uzun saçlar omuzlara veya arkalarına düşmektedir. Konik başlık giyerler ve bunların bazıları umulmadık uzunluktadır. Bazen başlık yuvarlaktır ve bölünmüş palmet motifi gibi süslenmişlerdir. Bazı parçalarda ise alın üzerine serbest açı ile oturtulmuş kese şeklinde başlıklar görülmektedir. Askerlerin üzerindeki dar ceketin omuzları ve kolların üst kısmı şişkin kabarık olup, dirsekten aşağısı dardır. Bacağı saran uzun çoraplar ile bu kıyafet mızrakçı ve atıcıların hareket kabiliyetini arttırmak üzere düzenlenmiştir. Bazı örneklerde fustenalla, ceket ve çoraplar çapraz taramalarla süslüdür ve çorapların enine çizgilerle de süslendiği görülmektedir. Yay, mızrak, kılıç, pala veya savaş baltası taşıyan savaşçıların bir kısmında dar ceketlerinin üzerinde zırhlar bulunmaktadır. Genellikle silahları flamalarla donatılmış mızrakçılar ve sapancılar aktif pozisyonadadır. Yalnızca sapancılarda kalkan görülmemektedir. Piyade olarak

⁴³ Bu örneklerde erkek kısa bir tunik giyer, bazen dizde pantolon da görülmektedir. Genelde kılıç taşır, saçları arkadan kısa kuyruk biçimindedir ve bazen düz bir başlığı da bulunmaktadır. Kadın figürleri önü panel halinde işli uzun bir elbise giymiş ve belden ayaklarına kadar uzanan işli örtü takmıştır. Bkz. Taylor- Megaw 1951, tab. X, nr 4; Papanikola - Bakirtzis 1989, fig. 8 b, c.

⁴⁴ Örnek için bkz. Ksingopoulos 1933, 289.

⁴⁵ French.1971, şek. 12.

⁴⁶ Vavyloupoulou-Charitonidou 1989, 223, fig. 48-49.

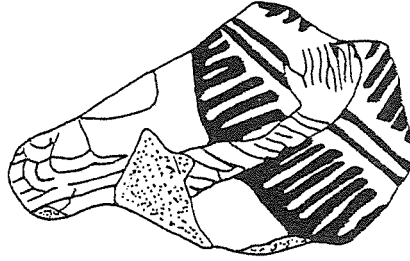
kılıç ve savaş baltası ile savaşanlar büyük ölçüde silahlarıyla donanmış durumda verilmektedir. Ancak nadir örneklerde kılıçlı savaşçılar hamle yapar vaziyettedir. Bazı örneklerde belde kınlar görülmektedir. Kalkan ise genelde uzun ve dar, alt kısmı yuvarlak üst ucu sivridir (Şek. 9-10). Sanatçılar hangi elde savaş aleti, hangi elde kalkan bulunacağı konusunda farklı çalışmışlardır ve J. Notopoulos bu figürleri Digenis Akritas Destanı içinde değerlendirmektedir⁴⁷. Savaş sahneleri gösteren bazı parçalar da bulunmuştur. Merkezde büyük bir figürün etrafına yerleştirilmiş küçük figürler savaşır veya yere kapaklanmış durumda verilmişlerdir, ancak özenli çizim taşımadıkları izlenmektedir⁴⁸.

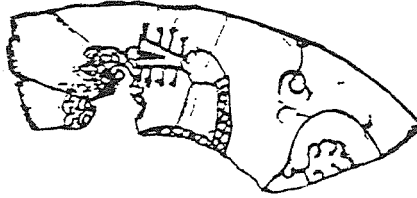
Şek.9- Korinthos buluntusu kazıma-sgraffito teknikli seramik parçasında savaşçı figürü (Corinth XI.317, fig.212).

⁴⁷ Örnekler için bkz. Notopoulos 1964, 119-120 ; tab. 22, no. 1, 2; Corinth XI, pl. XLIX e, d, i ; no. 1522, 1527, 1569; fig. 213, no. 1521, fig. 130, no. 1516, fig. 129, no. 1531, fig. 212, no. 1520 ; Parman 1986, res.22,23, 24 a ; Parman 1989, 281, fig. 3 ve 285, fig. 8 b ; Beşik-Yassitepe'den 1982 yılında bulunmuş ve 12. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiş, yüz hatları oldukça değişik yuvarlak kep ve zırh giymiş savaşçı figürü için bkz. Peshlow 1984, 185, 186 abb. 10 (S16 . 160).

⁴⁸ Örnekler için bkz. Corinth XI, pl. XLIX g, h, j ; no. 1535, 1536.

Şek.10- Selçuk-Ayasuluk Tepesi St. Jean Kilisesi doğu sur duvarı IV. Kule civarından 1979 yılı buluntusu parçada kalkanlı savaşçı figürü.

Şek.11- Korinthos buluntusu kazıma-sgraffito teknikli seramik parçasında sistrum benzeri alet çalan figür (Corinth XI. Pl. L.i).

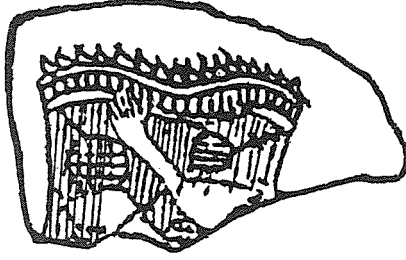
Savaşçıların barış zamanında meşgul oldukları eğlenceleri gösteren sahneler oldukça azdır. Top oynayanlar, köpekleri ile avlananlar, hokkabazlık veya boks yapanlar, sistrum benzeri ses çıkaran alet sallayanlar olduğu gibi⁴⁹ (Şek.11), daha kârlı işlerle uğraşan bir grup da üç parçada yer almaktadır. Her biri bir tüccar gibi güzel işlemeleri ve saçaklı kumaşları müşteriye gösterir şekilde resmedilmişlerdir⁵⁰ (Şek.12).

Digenis Akritas portresi ise araştırmacılar tarafından çeşitli yazınlarla ilgi kurularak belirlenmeye çalışılmakta ve arkasına veya omuzuna düşen uzun dalgalı saçları, ay yüzü, büyük gözleri, S şeklinde kıvrılan burnu, fustenallası, konik başlığı ile genellikle ejder veya yılanla savaşırken arkaik resimlerdeki gibi cepheden

⁴⁹ Örnekler için bkz. Corinth XI, Pl. L a, b, c, i ; no. 1568, 1545, 1489, 1544.

⁵⁰ Örnekler için bkz. Corinth XI, pl. L e, f, g ; no. 1505, 1542, 1543.

resmedilmiş olarak tanımlanmaktadır⁵¹. Ejder öldürmede Digenis'in gayretleri destanın bütün versiyonlarında çok iyi gösterilmiştir. Digenis bazen ucu tokmaklı sopa bazen yay veya kılıç ile görülmektedir (Şek.13). Ancak anlatımlar ayrıntılarda değişse de, esasta aynı kalmaktadır. A. Frantz, destanın din dışı karakterinin daha baskın olması ve ikonografik gelenekte karşılığı olmaması nedeniyle son zamanlara kadar bazı Bizans tabaklarında görülen bu kahramanların neredeyse isimsiz kalacaklarından söz etmektedir.

Şek.12- Korinthos buluntusu seramik parçasında bir kumaş veya harmaniyeyi tutan kol (Korinth XI. Pl. L.e).

Şek.13- Atina Agorası buluntusu seramik parçasında Digenis Akritas figürü (Frantz 1938, 464, fig.30 E2).

⁵¹ Frantz 1938, 464, fig. 30 E2 ; Frantz 1941, fig. 1 ; Corinth XI, XLIX a, no. 1532.

13. yüzyılda ise savaşçılardaki *fustenalla* kaybolarak, erken dönemlerdeki dar tunikler yeniden görülür; muhtemelen Latin etkisi yerel kostümü yok etmiş, yerini batılı tarz almıştır⁵².

13. yüzyılda kazıma-sgraffito teknikli seramiklerin bazılarında, aynı yüzyılın sgraffito örneklerinde olduğu gibi Anadolu Selçuk etkisi görülür. Khersonessos'de bulunmuş bir tabakta yer alan yollu kaftan giymiş, kolunda neshi yazılı tirazlar bulunan atlı avcı figürü ile, bir başka tabakta yine yollu desenli kaftan giymiş ve elinde kadeh veya bitki bulunan bağdaş kurarak oturmuş figür tipik İran ve Anadolu Selçuk figür tasviri özellikleri taşımaktadırlar⁵³.

Geniş oyma teknikli seramiklerde ise, bir önceki teknikten daha az miktarda insan figürlerine rastlanmakta ve Digenis Akritas ikonografisi devam etmektedir⁵⁴. Ch. Morgan bu seramiklerde görülen yeni bir konunun aşk teması olduğunu belirterek, bir ağaç altında katlanabilir taburede erkeğin kucağında başı taçlı kadın figüründen oluşan kompozisyon⁵⁵ ile iki küçük tabak parçasındaki benzer figürleri örnek vermektedir⁵⁶. Ancak, aynı kompozisyon M. Alison Frantz tarafından Digenis Akritas ile Haplorabdis'in kızının aşkı olarak tanımlarken⁵⁷, J. Notopoulos ise bu sahnenin çölde geçmesi gerektiğini belirterek bu tabaktaki detayların çöl sahnesinden uzak olması nedeniyle, sahneyi Grottaferrata'nın metniyle⁵⁸ karşılaştırarak ağaç gölgesinde aşk yapan Digenis Akritas ve Amazonların Kraliçesi Maximo olarak tanımlamaktadır⁵⁹.

Yine Korinthos'dan iki tabak parçasında işlemeli kumaşı tutan tekstil tüccarı ile bitkisel kıvrımlar içine yerleştirilmiş süslü miğferi olan profilden bir başın bir kısmı ve biri ayakta biri oturur vaziyette trompet ve fülüt çalan iki müzisyen tasviri görülmektedir⁶⁰ (Şek.14).

⁵² Corinth XI, 157.

⁵³ Öney 1971,101, 102.

⁵⁴ Corinth XI, 163, fig. 141 no. 1681.

⁵⁵ Corinth XI, Pl. LII, no. 1685.

⁵⁶ Corinth XI, Pl. LIII 1, m, no. 1704, 1748.

⁵⁷ Notopoulos 1964, 129.

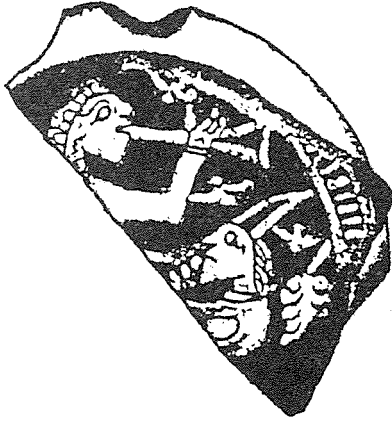
⁵⁸ Seramiklerle çağdaş, en eski kaynak Grottaferrata'dır. Grottaferrata iyi düzenlenmiş ve orta düzey Bizans dilinde yazılmıştır. Aralarında farklılıklar olmakla birlikte, tek bir özgün kaynağa dayanan diğer eski bir örnek Escorial olup daha çok konuşma diline yakın yazılmıştır. Bkz. Kazhdan A.P. (ed), "Acritic Balads", The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol.I, Washington D.C, 1991 ; Geniş bilgi için bkz. Notopoulos 1964, 108-133; Frantz 1941, 10.

⁵⁹ Notopoulos 1964, 130.

⁶⁰ Örnek için bkz. Corinth XI, pl. LIII m, no. 1721.

Tüm bu örnekler içerisinde İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki sgraffito tekniği ile işlenmiş insan figürlü bezeme, 12. yüzyıl ortalarına tarihlenen Gelişmiş Stil sgraffito ve Serbest Stil kazıma- sgraffito teknikli Korinthos buluntularındaki savaşçı figürleri grubu ile çağdaş olarak kabul edilmelidir.

Çanağın merkezinde ayakta sola doğru profilden resmedilmiş sol elinde yay, sağ elinde iki adet ok bulunan, üzerine zırh ile kalçaları hizasında pliseli etek "*Fustenalla*" giymiş bir savaşçı, basit çizime karşın bireysel ifadeye sahip bir yüz⁶¹, profilden orantısız kollar⁶², herhangi bir aleti tutar vaziyette gerçeğe uymayan çok parmaklı eller⁶³ ve giysileriyle bu örneklerle çok yakındır. Ancak giysiler Digenis Akritas'ın gerilla tipi savaşçılarından ziyade, zırh ve miğferi andıran başlığı ile imparatorluk askeri imajını vermektedir.

Şek.14- Korinthos buluntusu seramik parçasında müzisyenler (Corinth XI).

Serbest Stil kazıma-sgraffito teknikli kaplarda yer alan savaşçı figürleri, Bizans ordusunun savaş aletlerini ve giysilerini yansıtmaya açısından belgesel öneme sahip olup, bu örnekler arasında elinde ok ve yay ile resmedilmiş çok az figür vardır. Korinthos'tan ele geçmiş bir parça da Digenis Akritas tanımlamasına uygun figürün elinde yayın bir parçası görülmekte olup⁶⁴ (Şek.15), yine Digenis Akritas'ın yer aldığı

⁶¹ Bazı örnekler için bkz. Corinth XI, pl. XLIII g, h; no. 1202, 1277; pl. L j, no. 1515.

⁶² Bazı örnekler için bkz. Corinth XI, pl. L a, no. 1568; 153, fig. 129, no. 1531 ; Bilici 1992, lev.167, çiz.no.79 ; lev. 75, res.no.149-150.

⁶³ Bazı örnekler için bkz. Corinth XI, pl. XLIX g, no. 1535 ; pl. L a, no. 1568.

⁶⁴ Örnek için bkz. Corinth XI, pl. XLIX a, no. 1532.

bir kompozisyonda ejderin boyuna saplanmış beş adet ok görülmektedir. Ancak figürün elinde yay olmayıp, çiftli eşkenar dörtgen bir nesne ile kılıç bulunmaktadır⁶⁵ (Şek.16).

Şek.15- Korinthos buluntusu seramik parçasında Digenis Akritas figürü (Corinth XI.Pl. IXLIX.a). Şek.16- Atina Agorası buluntusunda Digenis Akritas figürü (Frantz 1941, Fig.1).

İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki çanağın figürü bütün ayrıntılarıyla tasvir edilmiş yay ve ok taşıması açısından önemli olup bacaklar arasından sarkan ok kuburu da değişik bir örnektir.

Figürün yüz profilinde, çeneden boyun kısmına kadar uzanan kıvrıkcık sakal bulunmaktadır. Böylesine uzun sakallı savaşçı figürüne yayınlanmış örneklerde rastlanmamakta olup, Korinthos'tan bir savaşçıda yanaklar ve çene etrafında kısa sakallar, diğer birinde ise keçi sakalı görülmektedir⁶⁶.

Ayrıca, figürün etrafına birbirini keser şekilde köşeli çizilmiş düzensiz taramalarla dolgulanarak verilen çevre imajı bakımından da ünik olan bu çanak, Bizans savaşçı betimlemeleri serisine yeni bir örnek kazandırmaktadır.

⁶⁵ Örnek için bkz. Frantz 1941, 9, fig. 1.

⁶⁶ Örnek için bkz. Corinth XI, 124, fig. 100 f, no. 1066; pl. XLIX i, no. 1569.

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

Bilici 1992 : Bilici, S., *Akdeniz Bölgesi Örneklerine Göre Ortaçağ Anadolu Sgraffito Seramiklerine Materyal, Biçim, Teknik ve Stilistik Açından Bir Yaklaşım-Tarihlendirme ve Bir Tipoloji Denemesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1992.

Byzantine Cherson 1991 : *Byzantine Cherson Catalogue of Exhibition*, Editor-in-chief I.S. Chichurov, Moskow "Nauka", 1991.

Corinth XI : Morgan, Ch. H., *Corinth, The Byzantine Pottery, Volume XI*, Harvard University Press, Cambridge Massachutte, 1942.

Frantz 1938 : Frantz, A., "Middle Byzantine Pottery in Athens", *Hesperia* 7 (1938), 429-467.

Frantz 1941 : Frantz, A., "Akritas and Dragons", *Hesperia* 10 (1941), 9-13.

French 1971 : French, D., "1968 Aşvan Kazısı Ön Raporu", *1968 Yaz Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, seri 1, yayın 1, Ankara 1971, 31-33.

Hoti 1989 : Hoti, A., "Ene me glazure nga qyteti i Durrësit", *Iliria* 1 (1989), 213-240.

Ksingopoulos 1933 : Ksingopoulos, A., "Byzantine Pottery From Olynthus", *Excavations at Olynthus*, part V, 1933, London, 286-29.

Megaw 1968 : Megaw, A. H. S., "Zeuxippus Ware ", *British School at Athens* 63 (1968), 67-88.

Notopoulos 1964 : Notopoulos, J., "Akritan Iconography on Byzantine Pottery", *Hesperia* 33 (1964), 108-133.

Öney 1971 : Öney, G., "Bizans Figürlerinde Anadolu Selçuk Etkisi", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* III (1971), 91-118.

Öney 1983, : Öney, G., "Bir Grup Selçuklu Seramiğinde İnsan Tasviri", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi II* (1983).

Papanikola-Bakırtzıs 1989 : Papanikola-Bakırtzıs, D., "Medieval Pottery from Enkomi, Famagusta", *Bulletin de Correspondance Hellnique* Suppl XVIII (1989), 233-246.

Parman 1986 : Parman, E., "Bizans Keramiklerinden İlginç Bazı Örnekler", *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları I*, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları 4, Ankara 1986, 81-84.

Parman 1989 : Parman, E., "The Pottery from St. John's Basilica at Ephesos", dans Deroche V., Spieser J. - M., "Recherches sur la céramique byzantine", *Bulletin de Correspondance Hellenique* Suppl XVIII (1989), 277-289.

Peschlow 1984 : Peschlow, U., "Zur byzantinischen Keramik", in Beşik Tepe Vorbericht über die Ergebnisse der Grabung von 1982, *Archäologischer Anzeiger* (1984), 183-186.

Rice 1930 : Rice, D. T., *Byzantine Glazed Pottery*, Oxford 1930.

Rice 1964, : Rice, D. T., "Byzantine Pottery", *Byzantine Art, 9th Exhibition of the Council of Europe*, Athens 1964, 486-511.

Taylor, J. Du-Megaw, A. H. S., "Cypriot Medieval Glazed Pottery", *Report of the Department of Antiquities Cyprus 1937-1939*, Nicosia, 1951, 1-13.

Sanders 1993 : Sanders, G. D. R., Excavation at Sparta : The Roman Stoa 1988 , 91, Preliminary Report, Part 1", *British School at Athens* 88 (1993), 251-286.

Scott 1981 : Scott, J. A. -Kamilli, D. C., "Late Byzantine Glazed Pottery From Sardis", *Actes du XVe Congrès International D'Etudes Byzantines, II Art et Archeologie* (Athenes-Septembre 1976), Atina 1981, 679-696.

Stevenson 1947 : Stevenson, R. B. K., "The Pottery", *The Great Palace of the Emperors*, First Report 1935-1938, Oxford, (1947), 29-63.

Vavyloupoulou-Charitonidou 1989 : Vavyloupoulou-Charitonidou, A., "Céramique trouvée en offrande dans des tombes byzantines tardives de l'Hippodrome de Thessalonique", dans Deroche V., Spieser J. M.,

Lale Doğer

"Recherches sur la c eramique byzantine", *Bulletin de Correspondance Hellenique* Suppl XVIII (1989), 209-225.

Wallis 1907
London, 1907.

: Wallis, H., *Byzantine Ceramic Art*,